

INVESTITSIYALARNI RIVOJLANTIRISH VA MOLIYALASHTIRISHDA
EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH

Fayziyeva Aziza Azamat qizi

Termiz davlat universiteti

Iqtisodiyot va turizm fakulteti,

Raqamli iqtisodiyot,

biznes boshqaruvi va ekonometrika kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Milliy iqtisodiyotimiz va uning tarmoqlarida modellashtirish mohiyati muhim ahamiyat kasb etadi. Investitsiyalarni rivojlantirish va moliyalashtirishda biz albatta ekonometrik modellashtirishga tayanamiz. Ushbu maqolada ham aynan shu yo'nalish yoritib berishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Moliya, investitsiya, modellashtirish, jarayon, hudud, mamlakat, ish, hajm, matematika, ekonometriya, savdo, respublika, milliy, bozor, tizim.

Har qanday mamlakatda investitsiyalar iqtisodiyotda barqarorligi, bandlikni ta'minlash, iqtisodiy o'sishga erishish, hududlar barqarorligini boshqarishda asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlardan biridir. Mamlakatimizda so'ngi yillarda Respublikaga investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha keng qamrovli investitsion strategiyalar amalga oshirilmogda. Yurtimiz iqtisodiyotida ro'y berayotgan jiddiy tarkibiy o'zgarishlar tashqi iqtisodiy ko'rsatkichlarda o'zining aniq ifodasini topmogda. Bu kabi iqtisodiy o'sishga erishishda, avalambor, keng ko'lamli, tizimli bozor islohotlarini joriy etish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va yangilash, biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirishga qaratilganligi katta ahamiyatga egadir. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida o'zgarib turuvchi raqobat muhiti va bozor sharoitlarini ilg'ab olish, ularning mohiyati hamda qonuniyatlarini chuqur tahlil qilishda ekonometrik usullar va modellardan foydalanish yordamida makroiqtisodiy indikatorlarni prognozlash, ko'p variantli yechimlardan muqobil yechimni tanlash, tavakkalchilik va noaniqlik sharoitida optimal iqtisodiy qarorlar qabul qilish, keyinchalik, bu qarorlar bajarilishini kompyuter orqali monitoring qilish masalalarining nazariy va amaliy tomonlarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy rivojlanishda ekonometrik modellashtirish iqtisodiyot bo'yicha chuqur fundamental tadqiqotlar olib borishga, iqtisodiy rivojlanish modellarini tuzishga imkon beradi. Milliy iqtisodiyotni yaxlit tizim tarzidagi matematik modellarini yaratish orqali unga tashqi ta'sirlar, jahonda yuz berayotgan inqirozning biznes sikllariga ta'sirini aniqlay oladigan va qarshi choralarini belgilash strategiyalarini ishlab chiqishga imkon beradi. Qo'yilgan muammoni nafaqat analitik ifodalab qolmasdan, balki axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida iqtisodiy jarayonlarning matematik modellarini tuza oladigan, milliy iqtisodiyotdagi tarmoqlar va korxonalarining biznes-jarayonlarini modellashtirishga ko'maklashadi. Iqtisodiyotimizda ekonometrik usullarni qo'llashdan asosiy maqsad ommaviy hodisalar va jarayonlar haqida ularni kuzatish yoki eksperimentlar natijasida olingan ma'lumotlar asosida xulosalar hosil qilish va ular asosida

ekonometrik modellashtirishni tuzishdan iborat Bu statistik xulosalar alohida tajribalarga tegishli bo'lmagan, balki tadqiq qilinayotgan hodisani keltirib chiqaruvchi shart-sharoitlarning doimiy ekanligi shu hodisani umumiy tavsiflari haqidagi da'volardan iborat.

Biz ekonometrik usullar yordamida moddiy, mehnat va pul resurslaridan oqilona foydalana olamiz. Shuningdek iqtisodiy va tabiiy fanlarni rivojlantirishda yetakchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Bugungi kunda ekonometrik modellar yordamida iqtisodiy jarayonlarni faqat chuqur tahlil qilibgina qolmasdan, balki ularning yangi o'rganilmagan qonuniyatlarini ham ochishga imkoni yaratamiz. Shu bilan birgalikda ular yordamida iqtisodiyotning kelgusidagi rivojlanishini oldindan aytib berish mumkin. Asosiy ekonometrik usullar – bu matematik statistika usullari va ekonometrik usullardir. Ekonometrik modellashtirish quyidagi ilmiy yo'nalishlar kompleksidir:

- iqtisodiy nazariya;
- ehtimollar nazariyasi;
- matematik statistika;

- kompyuter texnologiyalari.

Iqtisodiy jarayonlarni bajarilishini aniqlovchi, ta'sir o'tkazuvchi asosiy sabablarni ochish va tushunib etish, ularning ta'siri va o'zaro ta'sirni aniqlash - bu tahlil qilinayotgan obyektning xo'jalik faoliyati xususiyatlariga tushunib yetishdir. Tahlil jarayonida xo'jalik faoliyatiga ta'sir etuvchi asosiy omillar aniqlanib va xarakterlanib qolmasdan, balki ularning ta'sir darajasi ham miqdoriy o'lchanadi. Iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilishda har qadamda o'zgaruvchi qiymatlar bilan ish ko'rishga to'g'ri keladi. Iqtisodiy o'zgaruvchilar sifat va miqdoriy xususiyatlarga ega bo'lib, bir-biridan funksional bog'lanish ko'rinishida bo'lishi mumkin. Iqtisodiy ko'rsatkichlarning miqdoriy munosabatlari va funksional bog'lanishlarini o'rganish ekonometrikaning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Ammo, iqtisodiy hodisalar va ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'lanishlar hamma vaqt ham funksional ko'rinishda ifodalanishdan yiroq bo'lishi mumkin. Bunday holda ko'pincha korrelyatsiya bog'lanishlari bilan ishlashga to'g'ri keladi, Bunday bog'lanish shunisi bilan xarakterlanadiki, ushbu ko'rsatkichga o'rganilayotgan asosiy omillardan tashqari boshqa, qo'shimcha omillar ham ta'sir ko'rsatadi, ularni ajratish va ko'rsatayotgan ta'siri harakatmi uslubiy ajratish (izolyatsiya) imkoniyati doimo ham bo'lavermaydi. Bunday bog'lanishlar korrelyatsiya va regressiya tahlili yordamida o'rganiladi. Asosiy ekonometrik usullarga quyidagi usullar kiradi:

Matematik statistika usullari. U quyidagi usullarga bo'linadi:

- a) dispersion tahlil;
- b) korrelyatsiya tahlili;
- v) regressiya tahlili;
- g) omilli tahlil;
- d) indekslar nazariyasi.

2. Ekonometrik usullar:

- a) iqtisodiy o'sish nazariyasi;

b) ishlab chiqarish funksiyasi nazariyasi;

v) talab va taklif tahlili. Ekonometrik modellashtirish hozirgi davrda iqtisodiy rivojlanishning matematik usullarini takomillashtirishda, iqtisodiy sikllilikni asoslash, talab va taklif ko'rsatkichlarini hisoblash, talabning o'zgaruvchanlik xususiyatlarini baholash, ishlab chiqarish sarfxarajatlarini va jamg'arish sur'atlari o'zgarishlarini tahlil etish, ishlab chiqarishning tarmoqlararo bog'likdigidini o'rganishda va boshqalar masalalarni tadqiq va taxlil etishda qo'llaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. James H. Stock, Mark W. Watson. Introduction to Econometrics. Third edition. Addison-Wesley. 2011.
2. Абдуллаев А.М., Ходиев Б.Ю., Ишназаров А.И. Эконометрика: Учебник. – Т.: ТГЭУ. 2007.
3. Беркинов Б.Б. Эконометрика. – Т. Фан ва технология. 2015.
4. Ходиев Б.Ю., Шодиев Т.Ш., Беркинов Б.Б., Эконометрика. Т. ТДИУ. 2016.
5. Shadmanova G. Iqtisodiy matematik usullar va modellar.